

2019
HANEHALKI BÜTÇE ARAŞTIRMASI'NIN
KAPSAMI, YÖNTEMİ, TANIM VE KAVRAMLARI
HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR

Hanehalkı Bütçe Araştırması, hanelerin sosyo-ekonomik yapıları, yaşam düzeyleri, tüketim kalıpları hakkında bilgi veren ve toplumun ihtiyaçlarının belirlenmesi ve uygulanan sosyo-ekonomik politikaların geçerliliğinin test edilmesi amacıyla kullanılan en önemli veri kaynaklarından biridir. Türkiye İstatistik Kurumu 2002 yılından itibaren her yıl düzenli olarak hanehalkı bütçe anketi uygulamaktadır.

Hanehalkı bütçe anketinden elde edilen tüketim harcamaları bilgileri ile;

- * Tüketici fiyat indekslerinde kullanılacak maddelerin seçimi ve ağırlıklarının elde edilmesi,
- * Hanelerin tüketim kalıplarında zaman içinde meydana gelen değişikliklerin izlenmesi,
- * Milli gelir hesaplamalarında özel nihai tüketim harcamaları tahminlerine yardımcı olacak verilerin derlenmesi,
- * Yoksulluk sınırının belirlenmesi vb. diğer sosyo-ekonomik göstergelerin elde edilmesi,
- * Asgari ücret tespit çalışmaları için gerekli verilerin derlenmesi amaçlanmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu, önceki yıllarda adı “Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi” olan bu araştırmanın ilkinin, 1954 yılında, Ankara’da sadece memur ailelerini kapsayacak şekilde uygulamıştır. Daha sonra, 1964-70 yılları arasında, 1973-74 ve 1978-79 yıllarında Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi belirli kapsamlarla uygulanmış ve bu yıllar baz alınarak Tüketici Fiyat Endeksleri kurulmuştur.

Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye genelini kapsayan ilk çalışmayı 1987 yılında gerçekleştirmiş ve bu anketin sonuçlarını “Tüketim Harcamaları” ve “Gelir Dağılımı” olmak üzere iki yayın halinde kullanıcılara sunmuştur.

1987’den sonra 1994 yılında uygulanan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, tüketim harcamaları ve gelir dağılımı amaçlarına yönelik olarak iki ayrı anket şeklinde düzenlenmiştir. Bu uygulamada, 1 Ocak – 31 Aralık 1994 tarihleri arasında Türkiye genelinde 62 kentsel ve 174 kırsal yerleşim yerinde her ay değişen, 1 522’si kentsel, 666’sı kırsal yerleşim yerinde olmak üzere toplam 2 188 örnek haneye Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi uygulanmıştır. Bu anketin sonuçları, 1994=100 bazlı Tüketici Fiyatları Endeksinin hesaplanmasında kullanılmış olup, bu çalışmadan elde edilen verilerden Türkiye, kent, kır ve 7 coğrafi bölge ile seçilmiş 19 il merkezi için tahminler üretilmiştir. İkinci aşamada ise Şubat – Mayıs 1995 tarihleri arasında “Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi” kapsamında olan toplam 26 256 örnek haneye “Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi” uygulanmıştır.

Kurumumuz, 2002 yılından itibaren daha küçük bir örnek hacmi ile her yıl düzenli olarak Hanehalkı Bütçe Anketi uygulamayı planlamıştır. Buna göre; 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak – 31 Aralık 2002 tarihleri arasında bir yıl süre ile kentsel kesimden her ay değişen yaklaşık 650, kırsal kesimden her ay değişen yaklaşık 150 hanehalkı olmak üzere aylık 800, yıllık ise 9 600 örnek hanehalkına uygulanarak, Türkiye geneli, kentsel ve kırsal yerler ayrımında tüketim harcaması ve gelir dağılımı göstergeleri elde edilmiş ve sonuçları kamuoyuna duyurulmuştur.

2003 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak – 31 Aralık 2003 tarihleri arasında bir yıl süre ile kentsel kesimden her ay değişen 1 512 ve kırsal kesimden her ay değişen 648 hanehalkı olmak üzere aylık 2 160, yıllık toplam 25 920 örnek hanehalkına uygulanmış; anketten tüketim harcamaları, gelir dağılımı ve yoksulluk konularında elde edilen temel göstergeler kamuoyuna duyurulmuştur.

2004 ve 2005 Hanehalkı Bütçe Anketleri de bir yıl süre ile her ay değişen aylık toplam 720, yıllık toplam 8 640 örnek hanehalkıyla yürütülmüş; anketlerden yine tüketim harcamaları, gelir dağılımı ve yoksullukla ilgili olarak elde edilen göstergeler yayınlanan haber bültenleri ile kamuoyuyla paylaşılmıştır.

Yine bir yıl süre ile her ay değişen aylık 720, yıllık toplam 8 640 örnek hanehalkıyla yürütülen 2006, 2007 ve 2008 Hanehalkı Bütçe Anketleri'nden tüketim harcamaları ve yoksullukla ilgili göstergeler üretilmiştir.

2009 Hanehalkı Bütçe Anketi 1 Ocak–31 Aralık 2009 tarihleri arasında yine bir yıl süre ile her ay değişen aylık ortalama 1 050, yıllık toplam 12 600 örnek hanehalkıyla yürütülerek yine tüketim harcamaları ve yoksullukla ilgili göstergeler üretilmiştir.

2010 Hanehalkı Bütçe Anketi 1 Ocak – 31 Aralık 2010 tarihleri arasında bir yıl süre ile her ay değişen 1 104, yıllık toplam 13 248 örnek hanehalkına anket uygulanmış, anketi geçerli olan hanehalkı sayısı 10 082 olmuştur.

2011-2014 Hanehalkı Bütçe Anketleri her yıl 1 Ocak–31 Aralık tarihleri arasında yine bir yıl süre ile her ay değişen 1 104, yıllık toplam 13 248 örnek hanehalkına anket uygulanmıştır. Anketi geçerli olan hanehalkı sayısı 2011 yılında 9 918, 2012 yılında 9 987, 2013 yılında 10 060 ve 2014 yılında ise 10 122 hanehalkı olmuştur.

2015 Hanehalkı Bütçe Anketi 1 Ocak–31 Aralık 2015 tarihleri arasında yine bir yıl süre ile her ay değişen toplam 15 264 örnek hanehalkına uygulanmış, anketi geçerli olan hanehalkı sayısı ise 11 491 olmuştur.

2016, 2017, 2018 ve 2019 Hanehalkı Bütçe Anketleri de 1 Ocak–31 Aralık tarihleri arasında yine bir yıl süre ile her ay değişen toplam 15 552 örnek hanehalkına uygulanmıştır. Anketi geçerli olan hanehalkı sayısı 2016 yılında 12 096, 2017 yılında 12 166, 2018 yılında 11 828, 2019 yılında ise 11 521 hanehalkı olmuştur.

Anketin Örnekleme Planı ve Tahmin Yöntemi

Coğrafi kapsam: Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan tüm yerleşim yerleri kapsama dahil edilmiştir.

Kapsanan kitle: Anket çalışmasında, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan tüm hanehalkı fertleri kapsama alınmıştır. Ancak kurumsal nüfus olarak tanımlanan yaşlılar evi, huzur evleri, hapisane, askeri kışla, özel nitelikli hastane, otel, çocuk yuvalarında bulunan nüfus ile pratik nedenlerden dolayı göçer nüfus kapsam dışı tutulmuştur.

Tüketim harcamaları ve gelirin kapsamı: Tüketim harcaması; hanehalklarının anket ayı içinde yaptığı tüketim amaçlı satın alımları, kendi üretiminden tüketimi, çalışan fertlerin hanehalkı tüketimi için işyerinden getirdiği mal ve hizmetler, hanehalkının hediye/yardım etmek amacıyla satın aldıkları ile son bir yıl içinde satın aldığı otomobil, beyaz eşya, boya-badana, mobilya, bilgisayar, televizyon, kamera, mobilya, özel okul, dersane vb. dayanıklı tüketim mal ve hizmetleri veya seyrek yapılan harcamaların aylık ortalamasıdır. Gelir kapsamında ise son on iki ayda elde edilen kullanılabilir gelir bilgileri kapsanmıştır.

Örnekleme çerçevesi: 2019 Hanehalkı Bütçe Anketi'nde birinci aşama örnekleme birimi olan blokların seçiminde kullanılan temel örnekleme çerçevesi, 2007 yılında oluşturulan ve her yıl güncellenen Ulusal Adres Veri Tabanıdır.

Nihai örnekleme birimi seçim çerçevesi: Yukarıda verilen çerçeve kullanılarak bloklar oluşturulmuş, kentsel yerlerden ve belediye teşkilatı olan kırsal yerler ve köylerden yerleşim yerinin büyüklüğüne orantılı olasılıkla bloklar belirlenmiş ve her bloktan nihai örnekleme birimi olan hanehalkları sistematik olarak seçilmiştir.

2014 yılından itibaren Hanehalkı Bütçe Anketi'nin örneklem tasarım ve çerçevesinde, *“On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”* kapsamında 2014 yılından itibaren geçerli olan yeni idari bölünüş temel alınmıştır.

Yeni kent ve kır tanımları üzerindeki çalışmalar sonuçlanıncaya kadar tüketim harcaması göstergeleri sadece Türkiye toplamı olarak verilecek, kent ve kır ayrımında sonuçlar yayımlanmayacaktır.

Nihai örnekleme birimi: Nihai örnekleme birimi olarak örnek adreste bulunan *hanehalkı* tanımlanmıştır.

Örnekleme yöntemi: Tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Cevapsızlık oranı: Ankette örnekleme tekniklerine göre seçilen örnek hanehalkı ile anket yapılamaması durumunda "cevaplamama formu" doldurulmuş, bu durum dikkate alınarak ağırlık katsayıları hesaplanmıştır. 2019 Hanehalkı Bütçe Anketi'nde cevapsızlık oranı Türkiye genelinde %25,9 olarak gerçekleşmiştir.

Ağırlık katsayıları: Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçları, en güncel nüfus projeksiyonlarına göre ağırlıklandırılmakta ve yayımlanmaktadır. 2009 yılına kadar sözü edilen nüfus projeksiyonları, genel nüfus sayımı sonuçlarına dayalı olarak hesaplanmış, 2007 yılında ise Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) kurulmuştur. ADNKS veritabanından elde edilen yaş ve cinsiyet yapısı ile nüfusun yerleşim yerine göre dağılımında, nüfus sayımlarına göre önemli dağılım farklılıkları bulunmaktadır. Bu doğrultuda, en güncel nüfus bilgilerinin elde edildiği bu sistemdeki bilgiler kullanılarak nüfus projeksiyonlarının üretilmesine başlanmış olup, ulusal ve bölgesel düzeyde nüfus projeksiyonları yenilenmiştir. Hanehalkı Bütçe Anketi'nin 2007-2019 uygulamalarında 2007 bazlı nüfus projeksiyonlarına göre hesaplanan ağırlık katsayıları kullanılmıştır.

Tanım ve Kavramlar

Hanehalkı: Tek başına yaşayan kişiler ile aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta yaşayan, barınma, gıda vb. ihtiyaçlarını ortaklaşa karşılayan, hanehalkı hizmet veya yönetimine katılan kişilerden oluşan topluluktur.

Hanehalkı ferdi: Hanehalkını meydana getiren topluluğun bir üyesi olup hanehalkının oturduğu adreste daimi olarak ikamet eden ya da ikamet etme niyetinde olan kişidir. Bununla birlikte askerde, hapiste olanlar ve huzurevlerinde kalan yaşlılar ve üniversite yurdunda kalan öğrenciler, hanede kalış süresi ne olursa olsun misafirler ve hanehalkından evlenme, askere gitme, çalışmaya gitme gibi sebeplerle kesin olarak ayrılanlar hanehalkı ferdi olarak kapsamamaktadır.

Hanehalkı sorumlusu: Hanehalkının sosyo-ekonomik durumu ve hanede yaşayan tüm fertlerin kişisel özellikleri hakkında en doğru bilgiye sahip, hanenin yönetiminden ve geçiminden sorumlu yetişkin hanehalkı üyesidir. Başka bir deyişle; hanehalkının yönetiminde söz sahibi olan, hanehalkının hukuki, sosyal ve ekonomik planlama ve karar sürecinde en etkin rol oynayan belirli bir yaşın üzerindeki (genellikle 18 ve daha yukarı yaştaki) hanehalkı ferdidir.

Tüketim: Mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak üzere kullanılmasıdır.

Harcama: Bir mal veya hizmet satın almak için yapılan parasal ödeme veya fedakarlıkların tümüdür.

Satın alış: Herhangi bir mal ya da hizmete belli bir ücret ödeyerek sahip olunmasıdır.

Kendi üretiminden tüketim: Hanelerin kendi üretimleri sonucu elde ettikleri maddeleri, ya ürettikleri gibi ya da işleyerek tüketmeleridir. Örneğin; hanehalkının kendi ürettiği sütün ya süt olarak ya da peynir yapılarak tüketilmesi gibi.

Aynı gelirlerden tüketim: Hanede iktisaden faal olan fertlerin çalıştıkları işyerinde üretilen ya da satışa sunulan mal ve hizmetlerden hanede tüketilenler, aynı gelirlerden tüketim olarak alınmıştır. Örneğin; ücretli olarak çalışan bir ferde işyerince verilen mal (yiyecek, giyecek vb.) ve hizmetler, ücretlinin elde ettiği aynı gelirden tüketim olarak; işveren ya da kendi hesabına çalışan bir ferdin de kendisine ait işyerinde ürettiği ya da sattığı mallardan hanesine tüketmek üzere getirdikleri aynı gelirden tüketim olarak değerlendirilmiştir.

Hanehalkının özel kişi veya kuruluşlara vermek üzere hediye veya yardım şeklinde satın aldığı mal veya hizmetler: Hanehalkı fertleri tarafından anket ayı süresince, özel kişi veya kuruluşlara verilmek üzere (hediye etmek veya yardımda bulunmak amacıyla) satın alınan mal ve hizmetlerin değeri kapsamıştır.

İzafi kira: Konuta mülkiyet şekli ev sahibi, lojman ve diğer (babasına, akrabasına vb. kişilere ait yerlerde ikamet edip hiç bir şekilde ücret ödmeden ya da çok düşük değerinde kira ödeyenler) şekilde olan hanehalkının ikamet ettiği konutun kira değeri izafi kira olarak değerlendirilmiştir. İzafi kira, tüketim harcaması içinde kapsamaktadır. İzafi kira değeri, benzer özelliklere sahip olan, aynı semtte ve yerleşim yerinde kira ile oturlan konutun kira değeri emsal alınarak hanehalkı tarafından beyan edilmiştir.

Eşdeğerlik ölçeği / eşdeğer fert harcaması: Eşdeğerlik ölçeği, her ilave hanehalkı fertinin hanehalkına getirdiği ek harcamanın öncekiler kadar olmadığı ve yaş farklılıkları nedeniyle, hanehalkındaki fertlerin tüketimlerinin birbirinden farklı olduğu varsayımları altında, her bir hanehalkı büyüklüğünün kaç yetişkine denk olduğunu ortaya koyan katsayılarıdır. Bu katsayılar kullanılarak, hanehalklarının gerçek büyüklükleri hesaplanmış, hanehalkının kaç eşdeğer fertten meydana geldiği belirlenmiştir. Böylece farklı büyüklük ve bileşimlerdeki (yetişkin ve çocuk sayısı itibarıyla) hanehalkları arasında karşılaştırmalar yapmak mümkün hale gelmiştir. Hanehalkı harcaması hanehalkının eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne bölünerek, o hanehalkı için eşdeğer fert başına düşen diğer ifadeyle eşdeğer fert harcaması hesaplanmaktadır.

Bu araştırmada, hanehalkı sorumlusu için “1”, 14 yaş ve üzerindeki tüm fertler için “0,5” ve 14 yaşın altındaki tüm fertler için “0,3” katsayısı ile çarpılarak hesaplanan OECD ölçeği kullanılmıştır.

Hanehalkı tüketim harcamalarının kapsamı:

- i-) Harcamaların hanehalkı için yapılmış olması gerekmektedir.
- ii-) Harcamaların tüketim amacıyla yapılmış olması gerekmektedir.
- iii-) Tüketim harcamaları aşağıdaki gruplar ayrımında kapsamıştır:
  - 1. Gıda ve alkolsüz içecekler
  - 2. Alkollü içecek, sigara ve tütün
  - 3. Giyim ve ayakkabı
  - 4. Konut ve kira

5. Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri
6. Sağlık
7. Ulaştırma
8. Haberleşme
9. Eğlence ve kültür
10. Eğitim hizmetleri
11. Lokanta ve oteller
12. Çeşitli mal ve hizmetler

iv-)Hanehalkı tarafından yapılan tüketim harcamaları, anket dönemi içinde ölçüm kriterlerine (sahiplenme, kullanım, ödeme) uygun bir şekilde alınmıştır.

v-) Anket döneminde yapılan tüketim harcamaları kapsamıştır.Araştırmada örnek hanehalkı tarafından anket dönemi içinde,

- Hangi tüketim mal ve hizmetlerinin,
- Nasıl (satın alış, kendi üretimi, aynı gelen vb. şeklinde),
- Ne kadar (ne miktarda),
- Ne değerinde,
- Nereden alındığı şeklinde bilgiler derlenmiştir.

Tüketim harcaması bileşenleri:

- * Hanehalkı için anket ayında yapılan tüketim mal ve hizmet satın alışları,
- * Kendi üretiminden tüketilen ürünlerin değeri,
- * Müteşebbis olan fertlerin anket ayında işyerinden haneye getirdiği ürünlerin değeri,
- * Ücretli çalışan fertlere anket ayında işvereni tarafından verilen mal ve hizmetlerin değeri,
- * Hanehalkının özel kişi veya kuruluşlara vermek üzere hediye veya yardım şeklinde satın aldığı mal veya hizmetlerin değeri,
- * İzafi kira,
- * Son bir yıl içinde satın alınan otomobil, beyaz eşya, bilgisayar, televizyon, kamera, mobilya, ısıtma ve soğutma sistemi gibi dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamaların aya düşen değeri.

Hanehalkı sorumlusunun faaliyet durumu:

İstihdamda: Ücretli, maaşlı, yevmiyeli, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat bir iktisadi faaliyette bulunan fertlerdir. İşi ile bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içinde çeşitli nedenlerle işinin başında olmayanlar da istihdamda kabul edilmektedir.

İşsiz: Referans dönemi içinde istihdamda olmayan fertlerden son dört hafta içinde iş arayan ve iki hafta içinde de işbaşı yapabilecek durumda olan fertler işsiz olarak tanımlanmaktadır.

Emekli: Referans dönemi içinde istihdamda olmayan fertlerden iş aramayan ve iş aramama nedeni olarak “Emekli” cevabını veren fertleri kapsamaktadır.

Diğer: Referans dönemi içinde istihdamda olmayan fertlerden iş aramayan ve iş aramama nedeni “Eğitim/öğretim, yaşlı, irad sahibi, mevsimlik çalışan vb.” olan fertleri kapsamaktadır.

%20'lik hanehalkı gruplarının belirlenmesi:

Hanehalkı kullanılabilir gelirine göre sıralı %20'lik gruplar: Anket kapsamında görüşme yapılan tüm hanelerin son on iki ayda elde ettiği toplam kullanılabilir hanehalkı gelirleri; her ay için farklı bir referans dönemini içermesi ve tüm gelirlerin karşılaştırılabilir olması amacıyla inflate edilerek 2019 takvim yılına çekilmiştir. Daha sonra, elde edilen hanehalkı kullanılabilir yıllık gelirleri küçükten büyüğe doğru sıralanmış, haneler 5 eşit parçaya bölünmek suretiyle %20'lik gruplar oluşturularak, her bir grubun harcamadan aldığı pay hesaplanmıştır.

Hanehalkı tüketim harcamasına göre sıralı %20'lik gruplar: Hanelerin aylık tüketim harcama değerleri, ay içerisinde küçükten büyüğe doğru sıralandıktan sonra haneler 5 eşit parçaya bölünerek aylık %20'lik gruplar oluşturulmuş ve her bir grubun harcamadan aldığı pay hesaplanmıştır.

Anketten temel olarak 3 ana grup değişken elde edilmiştir:

1. Hanehalkı sosyo-ekonomik durum değişkenleri: Oturulan konutun tipi, mülkiyet durumu, ısıtma sistemi, konut kolaylıkları, sahip olunan eşyalar ve ulaştırma araçları vb.

2. Tüketim harcamaları değişkenleri: Tüketim mal ve hizmetlerinin; tanımı, elde ediliş şekli, miktarı, piyasa birim fiyatı, toplam değeri, nereden alındığı vb.

3. Hanehalkı bileşimi, istihdam ve gelir durumu değişkenleri: Hanehalkı fertlerinin yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, istihdam durumu ile ilgili değişkenler (mesleği, iktisadi faaliyeti, işteki durumu vb.), son on iki ayda elde edilen faaliyet ve faaliyet dışı kullanılabilir gelirler.

Alan uygulaması yöntemi:

2019 Hanehalkı Bütçe Anketi, her ay farklı 1 296 örnek hanenin dönüşümlü olarak izlenmesi yoluyla yürütülmüştür. Örneğin; Ocak ayında 1 296 örnek hanehalkının anket ayı sosyo-ekonomik durum bilgileri, tüketim harcamaları ve fertlerin gelir bilgileri alınmış ve Şubat ayında da, Ocak ayındaki haneleri temsilen farklı 1 296 hanehalkı ile anket yapılarak Aralık ayı sonuna kadar bu dönüşüm sürdürülmüş; yıl boyunca toplam 15 552 hanehalkına anket uygulanmıştır.

Hanehalklarından bilgiler; görüşme, kayıt ve gözlem metotları kullanılarak derlenmiştir. Her anketör, her ay ortalama 6 örnek hanehalkını anket ayı öncesinde 1 görüşme, anket ayı içinde 4 görüşme ve anket ayı sonrasında da 1 görüşme olmak üzere ayda ortalama 6 defa ziyaret ederek tüketim harcamaları ve gelir bilgilerini kayıt etmiştir. Anket ayı öncesinde örnek hanehalkına yapılan ilk ziyarette, hanehalkı ile tanışma sağlandıktan sonra hanehalkının sosyo-ekonomik durumuna ait bilgiler alınmış, harcama kayıt defterinin nasıl doldurulacağı açıklanmıştır. Anket ayı içinde yapılan ziyaretler sırasında, örnek hanenin anket ayında yaptığı gıda, giyim, sağlık, ulaştırma, haberleşme, eğitim, kültür, eğlence, konut, ev eşyası vb. gibi tüketim harcamaları hanehalkına bırakılan kayıt defterinden kayıtlama ve görüşme yöntemleri ile alınmıştır. Anket ayı bitiminde yapılan son görüşmede ise, hanehalkı fertlerinin anket ayı içindeki istihdam durumu, iktisadi faaliyeti, mesleği, işteki durumu ve son on iki ay içerisinde elde ettiği kullanılabilir net gelir bilgileri derlenmiştir.